

УДК 811.112.2'38 (045)

Н.Г. ХОДАКОВСЬКА,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

СТИЛІСТИЧНА МАРКОВАНІСТЬ КОЛЬОРАТИВІВ У ПОЕЗІЇ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ

Статтю присвячено дослідженню стилістичного навантаження кольоративів у поетичному мовленні Г. Гейне. Зокрема окреслено лексико-семантичне поле кольоративів у мовній картині поета. Визначено також роль кольоративів у формуванні індивідуальної мовної картини світу німецького поета. Досліджено особливості функціонування слів на позначення кольору, розширення їхньої лексичної валентності та семантики, що відображено у зміні денотативних та конотативних сем у структурі значення.

Ключові слова: кольоративи, поетичне мовлення, кольорова картина світу, колір.

Беззаперечним є те, що колір в пізнанні навколишньої дійсності відіграє важливу роль, свідченням цьому є назви кольорів, зафіксовані у всіх мовах світу. Колір, який реалізується за допомогою одиниць мови, відображає уявлення про певні ознаки і властивості реалій, важливих для певного народу. У формуванні поетичної картини світу однією із головних ролей є позначення кольору. Як зазначав М.Я. Поляков, «в ліричному творі засобами втілення концепції дійсності стають простір, час і колір» [1, с. 43]. Кольорова гама поетичної картини світу репрезентується образними кольоративами, які розкривають оцінно-змістовний потенціал світу автора.

Одним із важливих аспектів вивчення кольоративів є всебічний аналіз їх функціональних властивостей у поетичному мовленні. Численні спостереження в галузі лінгвопоетики переконують, що в поетичній мові назви кольорів відзначаються багатством семантичних наповнень і виконуваних функцій.

Кольоративи активно використовуються в усіх жанрах літератури як яскраві і багатофункціональні образні засоби, але за змістом та емоційною насиченістю поезія посідає головне місце. Лексико-семантична група кольоративів німецької мови часто була предметом лінгвістичних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Питаннями класифікації німецьких кольоративів та шляхами утворення кольоративної лексики займалися відомі вчені, такі як Г. Альтман, Л. Вайсгербер, Г. Гіппер, Б. Леманн, Д.Т. Сакаян, О.І. Радченко, Т.М. Тяпкіна та інші. У лінгвістичній площині проблема кольоративів є об'єктом наукових студій у галузі порівняльного мовознавства, психолінгвістики, перекладознавства тощо Л.М. Грановської, А.М. Куслик, А.Ф. Канської, О.М. Дзівак, Н.Б. Бахліної, Р.В. Алімпієвої, Т.Ф. Ковальової, Л.Г. Єгорової, С.В. Кулинської.

Активне використання кольоративної лексики є однією із характерних рис ідеостилу автора, який не набув належного висвітлення. Метою цього дослідження є визначення стилістичного навантаження кольоративів у поезії Г. Гейне та встановлення особливостей їх функціонування. Попри пильну увагу дослідників до творчого доробку поета, особливості його барвопису ще не стали предметом спеціального аналізу. Безперечно, тема є актуальною, тому що це дослідження дає можливість не тільки визначити стилістичні особливості кольорової картини світу поезії Г. Гейне, але й поглибити існуючі уявлення про його світобачення, що є важливим для дослідження особистості і творчості поета взагалі. Основним

джерелом мовного матеріалу про кольоративи слугувала лірика (вірші із збірника «Книга пісень», «Нові вірші», «Романсеро» та інші, поема «Німеччина. Зимова казка» і посмертно видана поема «Біміні»).

В стилістиці часто звертають увагу на роль кольоративів, оскільки вони в ліриці будь-якого поета є одним із елементів його стилю і світобачення. Потрібно відзначити, що кольоративи використовуються вельми продуктивно при аналізі художніх засобів мови поетів, оскільки лексика, яка позначає колір, є одним із суттєвих компонентів образності в поезії. У кожного поета можна виявити свою гаму поєднання кольорів і відтінків. Необхідно підкреслити, що в праці Т.М. Тяпкіної набула свого комплексного вирішення проблема розвитку, розширення семантичної структури прикметників-кольоративів, проблема функціонування на їх основі не кольорових, вторинно-номінативних значень. Також у праці порушується питання метафоризації кольоративів, якщо розглядати метафору як механізм вторинної номінації [2].

Як стверджує А. Вежбицька, особливо важливим є сприйняття через очі, а також опис того, що ми бачимо, тому поняття «кольору» можна розглядати в багатьох мовах як самодостатнє семантичне поле [3]. Розглянемо семантичні моделі кольорів, які функціонують в мовній картині німецького поета. Колірний діапазон поезії класика німецької літератури Генріха Гейне достатньо широкий. Колір для поета – це усвідомлений, ретельно продуманий прийом, який допомагає художникові слова акцентувати найбільш суттєві моменти авторської концепції світу і людини. На тлі поетичного тексту спостерігаємо, як поет трансформує значення і символічний зміст назв кольорів. Оскільки колір не існує окремо від його носія, асоціації зумовлюють формування в слові нових значень і є мотивом для переосмислення.

Як зазначає В. Дяченко, «для передачі багатства духовного світу людини майстер слова повинен користуватися палітрою думки, тобто віднаходити в кольористичному образі не лише емоцію, а й думку, ідею – в останньому випадку матимемо своєрідне концептуальне мислення кольором» [4, с.111]. Це міркування дослідника повною мірою можна віднести до Г. Гейне, чия техніка барв опису підкоряється його загальним творчим настановам, а колірні номінації є важливим чинником як організації його поетичної мовної картини світу взагалі, так і структурування окремого поетичного твору.

Найчастіше семантичним трансформаціям у поезіях Г. Гейне піддаються кольоративи **білий, синій, золотий, чорний, червоний, сірий та зелений**. Саме вони стануть предметом нашого дослідження.

У поезії Г. Гейне використовує притаманні кольору властивості символу та здатність викликати безліч асоціацій. Кольорові епітети Г. Гейне – жвавий рух барвистості. Білий колір характерний для світу Г. Гейне. Прикметник **білий** поєднується з такими іменниками, як рука «*deine kleine, weiße Hand*» [5, с. 115], рукав, груди «*in meinen weißen Armen, / an meiner weißen Brust*» [5, с. 131], плечі «*an deine schneeweiße Schulter*» [5, с. 119], цвітіння «*Und freundlich lockt er mit den weißen Blüten*» [5, с. 122], хвилі «*Und die weißen, weiten Wellen*» (133), дівчинка «*Auf dem weißen, schlanken Mädchen*» [5, с. 135]. Більшість епітетів поряд з прямим значенням: «*Die weißen Lämmer springen*» [5, с. 154], «*Ihre weißen Rößlein trugen*» [5, с. 161], «*Das ist eine weiße Möwe*» [5, с. 166], можуть набувати в контексті метафоричного змісту: «*Und springen die weißen Wellenrosse*» [5, с. 144], «*Wo die weißen Wasser plätschern*» [5, с. 316], «*Was die weißen Wellen sagen*» [5, с. 157], «*Damals ließ auch auf dem Römer dort / Sich sehen die weiße Dame*» [5, с. 446].

Синій колір у поезії Г. Гейне передає не тільки сам колір «*Mit deinen blauen Augen / Siehst du mich lieblich an*» [5, с. 156], «*Und im blauen Himmel singen die Vöglein*» [5, с. 143], «*Blauen Fluten ein Meerwunder, / Eine ganze neue Welt*» [5, с. 506], але й емоційне осмислення контексту «*Die blauen Seen, die lachten mich an*» [5, с. 178], «*Ein Meer von blauen Gedankens / Ergießt sich über mein Herz*» [5, с. 156], «*Und grüßt (Der Mai) aus tausend blauen Veilchenaugen*» [5, с. 122]. Традиційно синій колір і його відтінки – це символ гармонії і спокою, для Г. Гейне – це символ романтичної поезії та романтичного кохання «*Aber die zarten Gedanken der Liebe / Sind wie lustig dazwischenblühende, / Rot' und blaue Blumen*» [5, с. 150], «*Wunderglaube! Blaue Blume, / Die verschollen jetzt, wie prachtvoll / Blühte sie im Menschenherzen*» [5, с. 506]. Ці контексти виявляють тільки позитивну емоційну спрямованість і від-

різняються переважно позитивною експресією. Романтичні картини гармонійного світу демонструють асоціативний зв'язок синього кольору зі спокоєм, тишею «*In dem blauen Himmel hängen / Heute lauter Violinen*» [5, с. 525], «*Goldner Mond, im blauen Himmel, / Strahlt herunter, duftig labend*» [5, с. 121], «*Goldner Bienen, ängstlich schimmern / An dem veilchenblauen Himmel*» [5, с. 158].

Наступний колір, яким поет вміло забарвлював свою поетичну творчість, – це **золотий**. Кольоратив «золотий», за звичаєм, передає колір і функції цінного металу. Наприклад, «*Ich sah den goldenen Wagen / Und die goldenen Siegesgöttinnen drauf, / Die den goldenen Sarg getragen*» [5, с. 240], «*Ich sah einen Schneider aus Bayeux, er kam / Mit goldnen Sporen geritten*» [5, с. 298], «*Wo er dreißig goldne Ringe / Und das Herz Zuleimas stach*» [5, с. 377], «*Und keine Frau und goldne Kette*» [5, с. 490]. Цей колір формує романтичну модель трактування певних образів: місяця, зірок, місячного сяйва, погляду, жайворонка. Наприклад, «*Goldner Mond, im blauen Himmel, / Strahlt herunter, duftig labend*» [5, с. 121], «*Wer wohnt dort oben auf goldenen Sternen?*» [5, с. 147], «*Wenn die goldnen Mondeslichter / Durch des Baumes Blätter blitzen*» [5, с. 160], «*Sterne mit den goldnen Füßchen*» [5, с. 162], «*Die Sonne grüßte goldigsten Blick*» [5, с. 352], «*Und die goldnen Lerchen jauchzen / Im Azur ihr Tirili*» [5, с. 523]. У поетичному мовленні Г. Гейне лексема «золотий» супроводжує різні поняття, проте усі вони мають позитивну семантику, зокрема слово уособлюється із золотим оком (сонцем) «*Sehn Sie das große goldne Auge schwimmen / Im blauen Wasser? Rief Maria hastig*» [5, с. 127], із золотою рікою Тахо «*Und es hat der goldne Tajo / Ihm sein Wiegenlied gelullet*» [5, с. 362], із золотими локонами «*Die goldnen Locken wallen / Über das süße Gesicht*» [5, с. 109], із золотим вбранням «*Sein goldgesticktes Purpurgewand / Ist von antikem Schutte*» [5, с. 309], із золотими святами «*Auf der edlen Höhe Zions, / Wo die goldne Feste ragte*» [5, с. 372], із вечірнім світлом «*Wo große Blumen schmachten / Im goldnen Abenslicht*» [5, с. 85]. Отже, золотий колір в аналізованій поезії Г. Гейне означає багатство, яке полягає у життєвому досвіді, духовних цінностях, гармонії з природою.

В індивідуальній поетичній палітрі поета активною є також оцінна семантика **чорного кольору**, який традиційно пов'язують із негативними явищами, емоціями, відчуттями. Мабуть, тому серед аналізованих метафоричних образів із цим кольоративом переважають ті, у яких оцінний компонент «чорний» виступає носієм негативної експресії. У Г. Гейне чорний колір означає сум, скорботу, «*Dein Herz ist treulos wie der Wind / Und flattert hin und her; / Mit schwarzen Segeln segelt mein Schiff / Wohl über das wilde Meer*» [5, с. 168], «*Der tote Vater steht draußen / Im schwarzen Pred'gergewand*» [5, с. 108], занепад, зневіру, які оточують ліричного героя «*Vielleicht mit schwarzem Undank sogar / belohnt sein Volk, die Toren*» [5, с. 228], «*Und hinter mir ging wieder einher / Mein schwarzer, verummter Begleiter*» [5, с. 235].

У поезії Г. Гейне чорний колір символічно посилює й поглиблює характеристику краси природи рідного краю, наприклад «*Dumpf liegt auf dem Meer das Gewitter, / Und durch die schwarze Wolkenwand*» [5, с. 144], «*Oh, du schwarze Sonne, wie oft, / Entzückend oft, trank ich aus dir*» [5, с. 146], «*An den schwarzen Busen der Riesenwelle, / Die mächtig heranbraust*» [5, с. 474]. Семантика прикметника «чорний» у його переносному вживанні розкривається в індивідуально-авторських метафорах: «*Gleich schwarzen Rossen jagten an ihm / Die wilden Wolken vorüber*» [5, с. 236], «*Sein schwarzer Schnurrbart wurde feucht / Von deutschen Frauentränen*» [5, с. 197], «*Er ragt verteuft schwarz empor, / Das ist der Dom von Köllen*» [5, с. 225].

За емоційною насиченістю чорному кольору, який символізує зло, смерть, страждання, сум, протиставляється **червоний** – символ повноти життя, свободи, радості і любові. «*Dort liegt ein rotblühender Garten / Im stillen Mondenschein*» [5, с. 74], «*Die Sonne rot, von Gold umstrahlt*» [5, с. 40]. У висловленнях: «*Das rote Laub, das von den Bäumen fällt*» [5, с. 164], «*Götzenburg von rotem Bachstein, / Seltsam mahnend an ägyptisch*» [5, с. 336], «*Die Kirschen sind von außen rot*» [5, с. 503] поет використовує кольоратив «червоний» у прямому значенні, виражаючи ознаку кольору. С.А. Фетисова стверджує, що в семантиці червоного кольору відображені глибоко психологічні характеристики, обумовлені характером об'єкта, який базується, в першу чергу, на зоровому сприйнятті [6, с. 149]. Завдяки своїй емоційній виразності червоний колір виявляє значні художні можливості не тільки в ролі самостійних художніх засобів, а й як складова частина метафор, наприклад «*Die roten Rosen der Wägelin*» [5, с. 82], «*Die glühend rote Sonnenscheibe schwebte schon niedrig*» [5, с.

127], «*Und täten wieder bluten / Heiße, rote Tropfen*» [5, с. 140], «*Die Wangen der Göttin glüh-ten so rot*» [5, с. 286].

Червоний колір представлений в епітетах Г. Гейне пурпуровим (багряним) відтінком, наприклад «*Er trägt ein rotes Purpurgewand, / Die Schleppe tragen Barone*» [5, с. 173], «*Im dämmernden Garten, auf purpurnem Pfühl, / Am Springbrunnen sitzt er*» [5, с. 320], червоно-квітучим «*Dort liegt ein rotblühender Garten / Im stillen Mondenschein*» [5, с. 74], криваво-червоним «*Und vom grauen Fizzhut wehen / Blutrot keck die Hahnenfedern*» [5, с. 514], рожевим «*Um das Haupt, das voll von Leichtsinn / Und von rosigen Gedanken*» [5, с. 514], насиченим червоним «*Nicht wie die Rose von Saron, / Die heiligrote, prophetengefeierte*» [5, с. 148], палаючим червоним «*Die Sonne neigte sich tiefer, und warf / Glührote Streifen auf das Wasser*» [5, с. 133].

Сіра барва в колористиці найчастіше вживається для зображення осіннього пейзажу «*Der Herbstwind rüttelt die Bäume, / Die Nacht ist feucht und kalt; / Gehüllt im grauen Mantel*» [5, с. 90], «*Himmel grau und wochentäglich!*» [5, с. 164], «*Die grauen Nachmittagswolken / Senken sich tiefer hinab auf das Meer*» [5, с. 473]. Сірий колір у Г. Гейне – це символ туги, безвихідності і душевної спустошеності: «*Am alten grauen Turme / Ein Schilderhäuschen steht*» [5, с. 95], «*Und er hüllt sich fest in den grauen Mantel*» [5, с. 134], «*Es sind die grauen Mäntel noch / Mit hohen, roten Kragen*» [5, с. 222], «*Man findet ihn endlich im Walde gehenkt / An einer grauen Weide*» [5, с. 250], «*Dort, von Unkraut überwuchert, / Liegen nur noch graue Trümmer*» [5, с. 373].

Зелений колір не характерний для поезії Г. Гейне і зустрічається не часто. Зазвичай він реалізується в прямому кольоровому значенні, поєднуючись із словами, які позначають рослинні та природні об'єкти: «*Dämmernd liegt der Sommerabend / Über Wald und grünen Wiesen*» [5, с. 121], «*Die weißen Lämmer springen / Im weichen grünen Klee*» [5, с. 154], «*Und drunter sitzt, auf dem grünen Platz, / Der Müllersknecht mit seinem Schatz*» [5, с. 183], «*Vor dem Tor, aus grünem Feld, / Rauscht Musik im hohen Zelt*» [5, с. 441], «*Wir saßen unter grünen Lind / In blauen Sommernächten*» [5, с. 457], «*Dessen grünes Laub verhöhn-ete / Die verwelkten Waldgenossen*» [5, с. 520], «*Warum sind denn im grünen Gras / Die blauen Veilchen so stumm?*» [5, с. 79]. На зелений колір припадає також особливе семантико-стилістичне та емоційно-експресивне навантаження «*Horchend stehn die stummen Wälder, / Jedes Blatt ein grünes Ohr!*» [5, с. 162], «*Dessen grünes Laub verhöhn-ete / Die verwelkten Waldgenossen*» [5, с. 320], «*Und im wogenden Geschmeide / Zieht das Schiff die grünen Furchen*» [5, с. 137].

Усі вірші Г. Гейне насичені різними кольорами. За нашими спостереженнями, домінуючими у колірному просторі поетичної картини світу Генріха Гейне є мікрополя назв золотого, білого і чорного кольорів, за ними вживаються червоний, синій, сірий та зелений кольори. Роль кольору в його поезії – живий рух фарб, за їх допомогою створюється атмосфера кольористості і пишнobarвності. Увага поета до певного кольору пояснюється як художніми установками, так і його оточенням. Це не могло не позначитися на формуванні відчуття прекрасного, загостреного кольорового зору. Білий, чорний та золотий кольори з'являються в творчості поета об'ємними, домінантами авторського світобачення, виконуючи важливу роль в моделюванні індивідуально-поетичної картини світу.

Узагальнюючи матеріал статті, можна зробити такі висновки про стилістичні особливості кольоративів поезії Г. Гейне. Поет постійно використовує колір, що обумовлено при-таманною кольору властивістю символу і здатністю викликати безліч асоціацій, найбільш характерні кольори: білий, чорний, золотий, синій, червоний, сірий та зелений. Кожен колір у поета визначає певний символ для створення неповторних образів. Кольорова картина світу Г. Гейне має свої яскраві індивідуальні особливості, що обумовлено неповторністю бачення кольорів і художнього світобачення поета. Дослідження поетичних творів в аспекті кольору сприяє більш глибокому розумінню їх стилістичних особливостей, творчості поета в цілому і його світогляду.

Перспективним видається дослідження стилістичних можливостей кольоративів поезії Г. Гейне як складової частини когнітології, оскільки на сучасному етапі розвитку когні-тивного напрямку в лінгвістиці інтерес становлять якраз когнітивні процеси мовних явищ.

Список використаних джерел

1. Поляков М.Я. Вопросы поэтики и художественной семантики / М.Я. Поляков. – 2-е изд., доп. – М.: Советский писатель, 1986. – 480 с.
2. Тяпкина Т.М. Вторично-номинативные функции цветообозначений в современном немецком языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Т.М. Тяпкина. – Нижний Новгород, 2002. – 19 с.
3. Вежбицкая А. **Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия** / А. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1997. – 411 с.
4. Дяченко В. Кризь призму кольору / В. Дяченко // Жовтень. – 1982. – № 4. – С. 110–119.
5. Heine H. **Das Glück auf Erden** / Heinrich Heine. – **Ausgewählte Gedichte**. М.: Verlag Progress. – 1980. – 535 с.
6. Фетисова С.А. Концептуализация имени цвета «красный»: дис. ... канд. филол. наук / С.А. Фетисова. – Иркутск, 2005. – 174 с.

References

1. Poliakov, M.Ya. *Voprosy pojetiki i hudozhestvennoj semantiki* [Questions of poetics and artistic semantics]. Moscow, Sovetskij pisatel' Publ., 1986, 480 p.
2. Tjapkina, T.M. *Vtorichno-nominativnye funkcii cvetoooznachenij v sovremennom nemeckom jazyke*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Secondary nominative functions of colour terms in the modern German language. Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Nizhnij Novgorod, 2002, 19 p.
3. Vezhbickaja, A. *Oboznachenija cveta i universalii zritel'nogo vosprijatija* [Denomination of colour and universals of visual perception]. Moscow, Russkie slovari Publ., 1997, 411 p.
4. Dyachenko, V. *Kriz` pryzmu kol'oru* [Through the prism of colour]. *Zhovten`* [October], 1982, no. 4, pp.110-119.
5. Heine, H. *Das Glück auf Erden. Ausgewählte Gedichte* [The luck on earth. Selected poems]. Moscow, Progress Publ., 1980, 535 p.
6. Fetisova, S.A. *Konceptualizacija imeni cveta "krasnyj"*. Diss. kand. filol. nauk [The red colour name conceptualization. Cand. philol. sci. diss.]. Irkutsk, 2005, 174 p.

Статья посвящена исследованию стилистической нагрузки цветоименований в поэтической речи Г. Гейне. В частности очерчено лексико-семантическое поле цветоименований в языковой картине поэта. Также определена роль цветоименований в формировании индивидуальной языковой картины мира немецкого поэта. Исследованы особенности функционирования слов со значением цвета, расширение их лексической валентности и семантики, что отображено в изменении денотативных и коннотативных сем в структуре значения.

Ключевые слова: цветоименования, поэтическая речь, цветовая картина мира, цвет.

One of the important aspects of adjectives of colour denomination study is a comprehensive analysis of their functional properties in poetic speech. The aim of our study is to determine the capacity of adjectives of colour denomination in stylistic poetry of H.Heine and to establish the features of their functioning in the literary works of the poet. This study makes possible to determine not only a color picture of the world in poetry of Heinrich Heine, but also to deepen the existing idea of his world view, which is important for the study of his personality and work.

Key words: adjectives of colour denomination, poetic speech, multicolour picture of the world, colour.

Одержано 5.02.2016.